

ԲԱԺԱՆՈՐՊ ԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
 ուղարկող համար
 Տարեկան 12 Ֆր.
 Վեցամսեայ 6 »
 Արտասահմանի համար Տարեկան 15 »
 Վեցամսեայ 8 »
 Անկերկայի համար
 Տարեկան 3 Ֆր.
 Վեցամսեայ 1.50 »
ՎԱՆՈՒԿ ՎՃՈՐՈՒՄ
 Իսկուհիներու սոցիալական երեսակ համար 40 սանթիմ կ. իսկ վերջին երեսի համար 20 սանթիմ կ. երեսիկէ առե ի առ յառեւերու համար 20 Օլո գեղջ կրկայ :

Պուշկարիոյ համար ձեռքի (15 ՍԱՆԹԻՄ)

ՇԱՐՋՈՒՄ

ԼՐԱԳԻՐ ԱԶԳԱՅԻՆ. ՔԱՂԱՔԱՎԱՆ ԵՒ ԳՐԱՎԱՆ

ԿԸ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻ ՉՈՐԵՔԵԱՐԹԻ ԵՒ ՇԱՐՋՈՒՄ ՈՐԵՐԸ

Отговорникъ: Д-ръ Т. Хр. Стояновъ

Նախակ եւ դրամ դրկի
 Խերագրութեան հասցի

Редакция на вѣстникъ
 «Шаржумъ»
 Варна.

Redaction du journal
 «Charjoum»
 Varna (Bulgarie)

Դրամիւմ եւ շեն սրուիտ

Արտասահմանի համար ձեռքի (20 ՍԱՆԹԻՄ)

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ
 Մեր բաժանորդներէն. որոնք վճարած չեն, կը խնդրենք անյայտ զրկել բաժնեգրները, որովհետեւ առաջին վեցամսեան կը լրանայ Բաժանորդները պէտք է հասկնան որ թերթը ստակով կ'ելլայ :

Չ Ո Ւ Լ Ա Ր Ա Ն
 ՏՊԱԳՐԱԿԱՆ, ՏԱՌԵՐՈՒ
 Յակոբ Ծերունեանի
 կը ձուլէ ամէն լեզուէ սպագրական տառեր, մասնա որբար Հայերէն եւ թուրքերէն :
 Էսպան, քատալ, Լեթերիներ, գիծ եւ քառնիթեր :
 Գիները յոյժ գիւրամաշելի :
 Հասցէ՝
 Agop Dzerounian
 (Bulgarie) Sophia

ՉՈՒՂԱՐԱՆ „ՎՈՒԹԷՆՊԵՐԿ“
 (Տպագրական տառերու)

Կարծր մետաղ . Ուղիղ կարգ
 Հաշտար քարձորաբուն

Ամէն լեզուէ սպագրական տառեր
 և զանազանք՝ գոհացուցիչ գներով
 Հասցէ՝

Fonderie typographique „Gutenberg“
 Sophia, Rue Graff Jgnatieff № 3 .

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Վ Ա Ն

ՄՇՈՅ ԱՇԽԱՐՀԻ ԱՆՃԻԵՐ
 ՊԱՏԵՐԱԶՄԷՆ ՅԵՏՈՅ, ՈՒ
 ՅԵՆԱՓՈՒՈՒԹԵԱՆ ԾԱԳՈՒՄ

ԻՖ.

Ինչպէս որ խոստացած էի մեր կրօնական դատակարար մասին իր կարգին գրել հիմա, խօստումս յարգելու համար, համառօտ սեռութիւն մը պիտի ընեմ ի վեր հանելով թէ՛ ինչպէս ուրիշ անդերձ ստոյն իրենց ստոր գերեքը ամենայն ոգւով աշխատած էին առաջ տանել, ի հարկ է Մուշ եւս բացատրութիւն չը պիտի կազմէր, քանի որ Մշոյ աշխարհի մէջ բազմաթիւ վանկեր գտնուելով՝ ատոնց մէջ շատ մը կուսակիցներ կապուելին : Գարաւոր աւանդ ձգուած կրկնապատկեան ու դաւաճանութեան ոգին ամենայն գուրգուրանօք սնուցանելով առաջ կը տա-

ՉՐԿԱՎԱԾՆԵՐԸ ՄԻԱՅՆ ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԸ ՉԵՆ

Միայն ուսուցիչները չեն որ կարգաւոր, յառաջդիմելու համար գիրք ու մըջոցներ չունեն : Նոյն վիճակի մէջ են մեր ժողովրդի բոլոր խտիրը, մանաւկը, պատանին և կիներ :

Այսպէս է թէ արտասահմանում և թէ մայր երկիրի մէջ, Մայր երկրում այդ պահանջներին բաւականութիւն աւելու համար շատ և շատ արգելքներ կան, իսկ արտասահմանի մէջ, խոչնդուը միմիայն բարի կամքի և նիւթական միջոցների բացակայութիւնն է :

Ճիշդ է, շատ տեղերում ճիշդ են լինում բնութեցարաններ պահել, խտրաններ կազմել, բայց այդ ջանքերը զգալի օգուտ չեն կարողանում բերել, որովհետեւ խտրանների մէջ մեծ մասամբ խօսվում են մբառեռակ նիւթերի վրա, իսկ բնութեցարանները լրջում են նոյնպէս կամ մի ուղղութիւն ունեցող գրքերով, կամ

նէին. այդ գարշելի սկզբունքին դռնակով խրդեւորին ազգութիւն ու հայրենիք : Մէկ խօսքով ամէն բան մէկ մէկ աննշան անձնական գծուծ նպատակի համար, վեր ի վայր կը յուզէին : Բայց մինչև այս վերջին տասն ասրիներն ժողովրդէն սկիւածելով, շատ գաղտնապահութեամբ իրենց վատութիւններն ի գործ կը դնէին : 1890ական թուականներէ սկսեալ ատոնցմէ մաս մը, անպատկառ ձեւով ամենալքարար պատուեց այդ գաղտնապահական քողն իսկ : Գերձակեան ցածահողի Սրիստակէս կպիսկոպոսէն օրինակուելով, ատոնց ամենալու անցան ստպարէզ, և ինչ որ ազգային էր Սուրբ և նուիրակներ էր, ատոնց համար պիղծ կը համարուէր : պէտք էր քակել, քանդել, ստպարել, և ի հարկին դաւաճանել իրենց նպատակին հասնելու ստոր կիրքն յագեցնելու : և չար ևսն առաջ տանելու համար :

Պիթիւի և Մշոյ կառավարութիւններն, Մշոյ ընդհանուր առաջնորդ Գեր. Մ. Ներսէս վարդապետ Խարխանեանի ղէմ չափէն դուրս լարուած էին այն պատճառաւ որ, հա-

թէ ոչ մի ուղղութիւն չունեցող անհամ ու անմիտ թարգմանութիւններով :

Գուցէ շատերը մեզ պատասխանեն թէ՛ արտասահմանում մեր քաղաքակրթական գործը ընտանալու գլխաւոր պատճառը այն է, որ հրապարակի վրայ մենք աւելի հրատապ, աւելի բարգ խնդիր ունենք. յեղափոխութիւնը :

Այդպէս չէ, ճիշդ է յեղափոխութիւնը հայութեան համար առաջնակարգ հարց է, բայց սմեմիս համար էլ պարզ է որ արտասահմանում գտնված հայ մտաւոր և կարող ուժերի շատ չնչին մասն է ներկիւմ մեր յեղափոխութեան անտնով հրատարակվող մատոյի մեծ մասը ոչ յեղափոխութեան է ծառայում և ոչ իւրաքանչեւ մենք կարողում ենք՝ «ազգր կսկսի ինքնամիտփիլ, լրջանալ» լայն իմաստով խօսքերը. այնինչ ինքնամիտփիւն, մտաւոր ու բարոյական նոր ուժեր ձեռք բերելու յուրջ ջանքեր մենք գրեթէ չենք տեսնում :

Արի խնդիր եթէ մեր ֆրա-

յոցս կողմը բռնելով խաղալիք չէր զարձակ իրենց ձեռքն Գերձակեաններու ու Եսայեաններու նման, ազգային շահերն նամանաւանդ ազգը դաւաճանելու իրաւունք ստու մէջ, Ընդհակառակն, գործուած գաղտնութիւններն սեռնելով զիչեր ու ցերեկ կը խորհէր ստոր անմիջական զարմանի մասին, և թէ գրաւոր կերպով ու հեռագրաւ կը բողոքէր ի Պատրիարքարան. իր ամէն ջանքերը չէր խնայէր Պատրիարքարանի ուշադրութիւնը Մշոյ աշխարհի վրայ գարծուներու համար, այդ պատճառաւ կառավարութեանց աչքէն չափէն դուրս ինկած էր : Խեղճ առաջնորդը փորձանքի մը մէջ ձգելու մասին կը խորհէին, ո՛ր և է միջոցաւ մը Մուշէն հեռացնելով, կառավարութեանց պէպի Խարխանեան ունեցած հակակրութեան օգտուելով Մուշը Կարապետ քանի մը ցածահողի վարդապետներն (Խորէն վրդ. Շահնազարեան, Կարապետ վրդ. Եսայեան, Եսայի վրդ. Եսայեան, Եղիշ վրդ Պահլուանի) սկսան տեսակ տեսակ դատաւարութիւններ սարքել, հեռամտիլ ամէն մէկ քայլին, որպէս զի կառավարութեան

պէօրներ ինքնամիտփու մը լրջանալը հասկանալի յեղափոխութեան դատաւետաւոր և Սուրբանի ոտքերը յաւիտեանպէս լիզելու արամագրութիւնը :

Ինչպէս վերը յիշեցինք, արտասահմանի հայ կարող մտաւոր ուժերը գրեթէ բոլորովին հեռու են յեղափոխութիւնից. ուրեմն ինչ և են անում գրանք հայ ժողովրդի համար. գրեթէ ոչինչ : Գրանք չեն կարողանում նոյնիսկ մեր մանկական և ժողովրդական գրագարանը, եթէ ոչ ինքնուրոյն գրածքներով, գոնէ լաւ թարգմանութիւններով հարստացնել : Ինչո՞ւ չեն զրազվում հայաւարդանում են, «ինքնամիտփու մով» են զրազված. կամ թէ արտագրում են այնպիսի աշխատութիւններ, որոնցից բոլորովին օգտվել չէ կարող մեր ժողովուրդը, այլ միմիայն ընտրեալները, որոնք միշտ կարող են օտար լեզուներով էլ կարողալ մի եւնոյն բաները :

Մեր կարծիքով, այսպիսի պատանեն, նախնիքներէ հաստատուած սովորութիւն էր մնացած, վանքերու համար տարին մէկ երկու անգամ վարդապետները ելլել (տասանորդ) պողի հաւաքելու. երբեմն ալ կը պատահէր որ առաջնորդներ կը պատէին աւելի արդիւնք մը դուրս բերելու նպատակով : Այսպէս ալ 1892 թուականին, Սուրբ Կարապետ չափէն դուրս ներդրեան մէջ ըլլալով, աւելի արդիւնք մը գոյացնելու նպատակաւ հարկադրուած Խարխանեան պատյաի կելլէ : Պուլանըզ գաւառ անցած միջոցին, յիշեալ չորս ցածահողի վարդապետները գրաւոր կերպով Մշոյ կառավարութեան առաջնորդը կը մատնեն թէ՛ «ինչպէս որ դուք գիտէք, և արդէն նշաններն իսկ ցոյց տուին ու կենդանի սպացոյցներով ալ հաստատուեցաւ թէ՛ Պիթիւսի գատարանի մէջ 1890ական թուականի վերջերն Մշոյ և գաշտի գիւղերէն 32 հ գիւրտուելով գատապարտուեցան իրրեւ յեղափոխականներ ու արտուրուեցան, նամանաւանդ Տամատի Սասնոյ լեռները պտտելն, ատոնք ուրիշ բաներ չէին, եթէ ոչ ընդհանուր պատամբութեան պատրաս-

րագաներում, երբ հայ ժողովրդի ամեն մի անհատը պարտաւոր է իր ճիգերը չընդհատելու և իր ուժերը ներածի չափ օգտակար հանդիսանալ հայութեան բազմակողմանի զարգացման գործին՝ այդ մեռելով «ինքնամոլութիւն» կատարելով հասարակական օճբագործութիւն է, այդ սեփական հաստատուն ապագայի վրա դուրսը ատորութիւն :

Մեր միակ և առաջին գործն է ժողովրդի ապագայի մասին մտածել : Այդ ապագան շատ մառախւղապատ է, որովհետեւ ներկան սարձափելի է, վտանգաւոր, ուարտասահմանի այն մտաւոր ուժերը, որոնք լոկ իրենց անհատական ապագան վտանգած չը լինելու համար խուսափում են ու է կերպով մասնակցել յեզրափոխութեան գործին, պարտաւոր են աշխատել մեր ժողովրդի բոլոր խաւերի մտաւոր զարգացման գործի համար :

4110

ՈՐԲԵՐՈՒ ՇԱՀԱԳՈՐԾՈՒՄ

Պ. Չօպանեան ի նպատակ ուրբերուն հանդէս կը կազմակերպէ, կաշխատի, կը աքնի, ասդին կը վազէ, անդին կը վազէ եւ վերջապէս բան մը մէջտեղ կը բերէ, ալ ըսելիք ունի՞ք, ասո՞ր ալ գիտողութիւն պիտի ընէք : Այո՞ դժբաղդարար, և արդար գիտողութիւն, ասի մեր իրաւունքն է ամէն անոնց դէմ որոնք հայրենիքի դատէն մինչեւ որբերուն պատառիկ մը հացը «կը շահագործեն» :

Պ. Չօպանեան ազնիւ խորհուրդը կը յղանայ և կը պատրաստէ ի նպատակ ուրբերուն ցերեկոյթ մը, ընդ հովանաւորութեամբ «Լա լիկ տէ դրուա լ'օմ» տիւ

սիթուաէն» անուն ընկերակցութեան, որ այս առթիւ մասնաւոր հանգանակութեան մը եւս կը ձեռնարկէ. Պ. Չօպանեան հոս մեր խնդակցութեան և շնորհակալութեան միայն կրնայ արժանանալ. որբի մը մէկ ժամ հաց տալ ուղղը կամ տալու պատճառեղով մեծ է մէկը մեր երախտագիտութեան վրայ իրաւունք պիտի ունենայ. թէեւ Պ. Չօպանեան յախաձեռնար կը համարի իր «Լ'օմ»-ը «ինքնամոլութիւն» մէջ խառն, ոչ մէկ կուտակցութեան պատկանող խումբի մը հովանաւորութիւնը, փոխանակ արէջֆուստան խնդրոյն պատճառաւ Ֆրանսական սղղին մէկ մասին արհամարհանքին առարկայ եղող ընկերակցութեան մը, թէեւ ես այս արդար գիտողութեանէն դուրս կը մտածեմ որ Պ. Չօպանեան իր «ես»ը կրնար դարձեալ մեծ պահած ըլլալ թէ ուղէր ներկայանալ քանի մը պատուով աղագայիններէ բաղկացած մարմնով մը, աւելի վայելչութիւն և աւելի ազդուութիւն տալու համար. գործին. մեղքը իմս չէ ելլը մտածեմ որ Պ. Չօպանեան մտածած է էն առաջ իր եսը ու յետոյ որբերը, կամ որբերը իր եսին զարգացման միջոց ընտրուած են. ինչ որ ալ ըլլայ սակայն, ինչպէս ըսինք, շնորհակալ ենք, պատշաճութեան օրէնքի կամ ձեռակերպութեան գիտողութիւններ հասարակաց աղէտին առջեւ կը հալին. կոչընչանան :

Խնդրոյն միւս երեսը կայ սակայն, զոր պէտք է բանալ. Պ. Չօպանեան ինքն իր գլխուն, միւս միւսակ, ցերեկոյթին հրաւերի տոմասակներ գրուած է զանազան գիտներով, ցերեկոյթին ծախքը մուտքը ինք բացած գոցած է, առանց գոնէ ասոր մէջ ընկեր մը փնտռելու, ինքն ըլլալով այս տեսակ մը հանգանակութեան

գործադիր մարմինը, հաշուառուն, հաշուատուն, գանձապահըն ևն : Հաւատացէք ընթերցողներու պարտններ, ասոր ալ գիտողութիւն չպիտի ընէինք, եթէ միաժամանակ մասնաւոր շրջաբերականներով «իրեն» համար հանգանակութեան սկսած չըլլար. այս մարդու քթի խնդալը քիչ մը ծանր չէ :

Տեսէք, Անահիտը կուշայնէ ի լոյս հանել. ինչո՞ւ, վասն զի ստակ շունի եղբր և խեղճը այնքան անձուկ վիճակի մը մտաւորաւ է եղբր (է՞ իրա՞ւ) որ պարտաւորուած կղզայ զինք իր հանդէսը շարունակել կարենալու համար գիմել հասարակաց ձեռնտուութեան (է՞ այս հասարակացը, ապէկ որ կայ) հիմակ Պ. Չօպանեան մէկ ձեռքով որբերուն համար ցերեկոյթի տոմասակները բաժնած առեն, միւս ձեռքով իրեն համար հանգանակութեան թուղթ կը ցրուէ :

Դիպուածն է միայն որ այս երկու հանգանակութիւնները քով քով շարած է, թէ Պ. Չօպանեանի արդէն փորձեալ բարոյականը :

Ինչո՞ր ուժով պիտի ջանամ արգիլել զիս եղբրակացութեան մը յանգելու հոս հրապարակաւ, մինչեւ որ Պ. Չօպանեան ինքը ուղէ վարագոյրը բանալ ու անկեղծօրէն իր խորհրդոց բոլոր մեղքութեամբը ներկայանայ ու ներկայանայ իր գործեր :

Միայն չկրնալով գիմադրել փորձողին, պիտի հարցունեմ ուղղակի իրեն. խնդրեմ, սիրելի Չօպանեան ո՞ր ձեռքդ աւելի սիրելի է քեզ, և թէ առաջ որբերը թէ դուն :

Ո՞վ երէցդ որբերուն : Անխուս հսկող մը Փարիզ, 8 Յուլիս

—)(—

ՀԱՍԵՐԱՇԽՈՒԹԻՒՆ (ՍՈՒԽՏԱՐԻՉԻ)

(Շար. 239 քիւիկ և վերջ)

Քանի որ մեր վայելած բարիքներու գրեթէ ամբողջութիւնը մեր նրամաններու աշխատութեան արդիւնքն է եւ քանի որ մեր բարեկեցութիւնը ուրիշներու կը պարտինք, արդարացի է և արամարանական է որ մենք ամեն մէկը երախտագիտութեան զգացում մը եւ որոշ պարտականութիւններ ունենայ զէպի իր քարերունը. իր նմանները, Արդ՞ որոնք են որ մեզ ամենէն աւելի կարեւոր եւ էական ծառայութիւններ կը մատուցանեն, որոնք են որ մեզ ամենէն աւելի օգտակար կը հանդիսանան, անշուշտ նախ մեր ծնողք եւ ապա մեր ուսուցիչներն ու բարեկամները : Անոնք են որ մեզ ուղղակի օգնած, մեզ պահած ու խնամած են, անոնք են որ մեր հոգեկան ու մտաւոր կարողութիւնները մշակած ու զարգացուցած են եւ վերջապէս մեզ ըրած են այն՝ ինչ որ ենք. մեր գոյութիւնը ամբողջ անոնց կը պարտինք :

Ընողքէն ու բարեկամներէն յետոյ մեզ ամենէն մօտիկ են մեր նախնիք, մեր քաղաքակրթիչները, ազգակիցները և վերջապէս մեր նմանները : Այն քաղաքակրթութիւնը զոր կը վայելենք, այն ընկերական հարստութիւնները որոնց ամենքս ալ անարգել տէրն ենք, արդիւնք են մեր նախորդներու, մեր ազգակիցներու, մեր նմաններու սեական ճիգերուն և աշխատութեանց : Ուրեմն բնական է որ ինչպէս մեր ծնողքին ու բարեկաւորուն, նոյնպէս մեր ազգակիցներուն և բոլոր մարդոց հանդէպ երախտագիտութիւն, սէր և որոշ աստիճանի զոհողութիւն կը պարտինք : Ընդհանր համարաշխարհայ այդ մեծ սկզբունքը կը նշանակէ ճանչնալ իր բնականեկան, ազգային եւ ընկերական պարտականութիւնները :

Կերտանցապէս գիտական և հետազոտական յետադիմութիւն մաս սի մէջ հետեւեալ լիազանքը են սպրդած. nule պիտի ըլլայ nul-santer պիտի ըլլայ vanter :

տութիւններ. այդ պատճառաւ քանի որ ինքնախանութեան ալ ասոնց հետ կապ ունի եւ ընդհանուր ազդեցութեան համար ուսուցիչ պէտք է, հետեւաբար այդ ամենէն աւելի կարեւոր պակասութիւններն լեցնելու համար, յանուն Սուրբ Կարապետի, ինքնախանութեան շրջապատութեան ելնելով ցորեններ կը հաւաքէ Սասուն փոխադրելու համար, որպէս զի պաշարման միջոցին ուսուցիչի մասին չի նեղուին : Մենք որ են Սուրբանի ամէն առատաշնորհութեան վայելած ենք մինչեւ ցարդ ու կը վայելենք, հետեւաբար իբրեւ հաւատարիմ անկեղծ հպատակներ մեր պարտքը կատարելու համար կուգանք սոյն գրութեամբ մաս մը խորհուրդներու զաւարտութիւններն կառավարութեան ամբիւ պարզելու, և այդ խնդրոց վրայ ուշադրութիւններ հրաւիրելու : Կառավարութիւնը այդ գրութիւնը առնելուն պէս Պիթիւն նոյնութեամբ կը հեռագրէ, վարկենական պատասխան առնելով կը հրամայէ Պուլանը իր ուսուցիչական հրակողութեամբ ինքնախանութեան յետ վերադարձուելով Մուշէրեկ, և այս

պիտիւն ինքնախանութեան ընդ հսկողութեամբ Մուշ վերադարձու : Մուշ մտած միջոցին նախ և առաջ առաջնորդարան կիջնէ, և յետոյ կառավարութեան կողմէ պաշտօնական գրութիւն մը կը զրկուի իրեն կառավարութեան երթալու : այդ գրութեան կարեւորութիւն չի սայլով յետո կը վերադարձունէ, և երբ երկրորդ անգամ կը կրկնուի կրկին չեն գրուներ : Մշոյ գաղտնաբերութիւն իր մտերիմ բարեկամն էր, որ բարեկամ կըսեմ անոր համար որ մէկ երկու տարի առաջ, կառավարութիւնը խնդրոյ մը առթիւ գաղտնաբերութիւնը զէմ գրգռելով Բ. Դրան կը զրպարտեն, գաղտնաբեր իրաւ տուգանքի եւ պատժոյ ենթարկելու համար. ինքնախանութեանը կառավարութեան յանդիմանելով, նորա կողմն կը բռնէ, և այդ մասին Պատրիարքարան կը գրէ. ասոր բարե մարդ ըլլալը մասնաւոր կընէ. ու կը խնդրէ որ Բ. Դրանը միջնորդութիւն մը ընելով իր պաշտօնէն չը հեռացուի : Ու Պատրիարքարանի միջնորդութեամբ կառավարութիւնը բողոքագրելու կարեւորութիւն չի տալով խնդիրն կը փակուի : Մէկ երկու տարիներ անցնելէ յետոյ, ինքնախանութեան նոյն տեսակ զրպարտութեան մը զոհ կերթայ. այս անգամ ալ գաղտնաբերութեան հանդէպ անկ վիճակն ի նկատի առնելով, չուտով իր կողմէն ծածուկ մարդ կը զրկէ ինքնախանութեան թէ՛ պէտք է կառավարութեան հրահանգներուն կարեւորութիւն տալով համակերպութիւնը : և ամէն տեսակ միջոցներ ձեռք առնելով ձեր մասին աշխատելու եմ ուր որ աւել է : Սյս վերջին հրաւիրագրին ևս եթէ հակառակիք հետեւանք շատ գէշ պիտի ըլլայ, այն ժամանակ ինչքան որ զրպարտութիւններ եղած են ձեր մասին, ձեր վրայ՝ պիտի հաստատուի, և բոնի միջոցով զձեզ կառավարութեան պիտի բերին : այն ժամանակ զուք այդ ապօրինութեանց պէմ պատասխանատու մը պիտի ճանչցուիք, այլեւս մեր միջնորդութիւնն ալ իր ազդեցութիւնը պիտի կորսնցնէ, ու բան մը չը պիտի կարողանաք ընել. հետեւաբար պէտք է համակերպելով կառավարութեան ներկայանաք :

Ինքնախանութեան իր մտերիմ բարեկամն այս հրահանգն առնելուն պէս, կը զիջանի ու կառավարութեան զուտը կերթայ. հոն մասնաւոր պէս, երկար ու բարակ հարցազրկումներէ մը յետոյ կը բանաւորուի :

Երկու ամիսներ անցնելէ յետոյ, գաղտնաբերութեան օրը պատճառ կառավարութեան կողմէ վկաներու պէտք կը զգացուի, չուտ ընդ փոյթ գրութեամբ մը շորս գաւաճան վարդապետներն իր արագբեր ստանալուն պէս, ամենայն ուրախութեամբ ճանապարհ ելնելով Մուշ կը հասնին իրենց յոյ գաղտնի ստանալուն ամիսն ուրախութեամբ ի գլխի հանելու, իրենց վարդապետին վերջին նախորդ մը գրածները, մասնաւոր իրենցով թէ՛ պատէ, զգալ կար չիք» մինչեւ խոստովանութեան ցնցելով, իրենց յոյ գաղտնի գրոյն վճիռ լեցնելու համար :

Իսկ գաղտնաբեր լիցանայ ցածապի վարդապետներուն նախապատասխան զուարթութիւններն սո իր բարեկամներով, խոյ ևս չի կրնար գիմանալ. ուստի՛ երեկոյ մը ծածուկ շորս գաղտնիներուն իր բնակարանը

տեղաբար արամաբանական այս դա-
րուս մէջ թէ զգացումով ու սրտով
կը գործեն. այդ պատճառաւ համե-
րաշխութեան սկզբունքը իբր բա-
րոյական ազգակ կը գերազանցէ եզ-
րայրասիրութեան ու մարդասիրու-
թեան զգացումները. որոնք մարդ-
կային սրտին էն վեհ եւ ազնիւ ար-
տայաբանութիւններն են. բայց ինչ
օգուտ որ միայն զգացումներ. գրեթէ
միշտ բնագոյական կոյր մղումներ են
հողոյ. Համեմաշխութեան է որ այդ
վեհ զգացումներուն ճշգրտութիւն
կուտայ արամաբանութեամբ. զանոնք
զիտութեան լոյսով կը զօրացնէ եւ
զանոնք աւելի արդիւնաւոր կընէ:
Սկզբ ինքնին չը ծնիր. իր նմանին
օգնելու. անոր համար գրեթէ թիւն
յանձն առնելու բարեացակամութիւ-
նը առանց պատճառի չըլլար: Հա-
մեմաշխութեան է. իր պարտակա-
կանութեանց այն մասնուած ճանա-
չողութիւնը որ մարդը անմարտ եւ
միշտ օգտակար ազգասէրն դը. մար-
դասէրը կընէ:

Բայց հարց է հիմայ թէ նախնա-
նական վարժարաններու մէջ կրնանք
մեր ազգ-մարտիկ ընել այն ճշմար-
տութիւնները. եւ ինչպէս կրնանք
զանոնք համեմաշխական ոգով կըր-
թելու հաս իս շատ մը բարոյական
վարդապետութիւններէն աւելի զի-
րին եւ հեշտ կերպով կարելի է աղա-
քը վարժեցնել համեմաշխութեան
սկզբունքին: ասանց բարեւոյ իւր
րին բնագոյական ծանօթութեանց
ազանց նշան իսկ պարտականութեանց
վերացական անտութիւններուն կըր-
նանք հայերաշխական սկզբունքին
ծանօթութեամբ մեր աշակերտները
խելամուտ ընել իրենց պարտիւրուն.
եւ անոնց ինքնաբերաբար հասկցնել
բարին ու չարը. այսինքն վիսակաւ
ը ու օգտակարը:

Մանուկները շատ կանուխէ կըր-
նան հասկնալ թէ իրենք որքան կա-
խում ունին ուրիշներէն. բաւական
է միայն զանոնք այդ մասին խոր-
հորդածելու վարժեցնել: Անոնք
նոյնիսկ ինքնաբերաբար կը հաս-
կընան թէ իրենց վայելած բարիք-
ներու մեծագոյն մասը իրենց ծնո-
ղաց կը պարտին եւ վառակներու
պէս անոնց թիւններուն տակ կը
պաշտպանուին պատասխաններու եւ
փորձանաց ժամանակ:

Նոյնպէս զիւրութեամբ կը հա-

մազուին թէ ինչո՞ւ սիրելու են ի-
րենց զգրոցական ընկերները եւ
անոնց միշտ օգտակար հանդիսանա-
լու արամաբար ըլլալու են. որով-
հետեւ պատին թէ առանց անոնց ի-
րենց զգրոցի մէջ անցուցած օրերը
որքան ապակալի. աշխատութիւնն
որքան տաժանի պիտի ըլլար եւ
որքան հաճոյքներէ պիտի զրկուէին:
Իմացականութիւնն ինչ աստիճանաբար
աւելի զարգանալով. իրենց գաստ-
ղութիւնն ալ աւելի որոշ կերպու-
րանք կատարայ եւ այն ժամանակ
առանց ճիշդ կը հասկնան թէ ինչ
ծառայութիւն կը մատուցանէ իրենց
ուսուցիչը. ինչ օգուտ ունի իրենց
ազգն ու ընկերութիւնը եւ իր գա-
ստղութիւնները հնազանդ ընդարձա-
կելով. ամբողջացնելով վերջապէս կը
հասնի այն եզրակացութեան թէ ա-
մէն մարդ իր նմաններէն կախում
ունի. եւ ամէն մարդ միեւնոյն նպա-
տակն է. ընկերութեան բարելաւու-
թեան բարձրագոյն ճանապարհը է
աշխատի:

Սյն օրը երբ մանուկ մարդկային
ընկերութեան մէջ տնտեսութեան իրա-
րու հետ ունենան յարմարութեան
ժամին բաւական որոշ գոյացումը մը
կը կազմէ. այն օրը երբ կը հասկ-
նայ թէ ինչ է ընկերութիւնը. զարգը
հարկներն ու մարդկութիւնը. այն
օրը որովհէտ կը կարելի ինքնին հասկնալ
թէ ինչ կը պարտի ուրիշներուն.
որովհէտ չարքով եւ ինչ բարի հա-
մար պարտականութիւններ ունի:
Եւ երբ ուսուցիչն հսկողութեան տակ
վարժեցում է ոչ միայն գաստիւր. այլ
եւ գործիւր. անխիտ սեղօնն ու
պարագային համեմատ իր օգտակա-
նութիւնները կատարելէ բնա խոյս
չի տար:

Իրողութիւններէ հետեւցում այս
բարոյականը ազնիւ մարդն մէջ այն-
քան զօրու որ կերպով կը ապուստուի
համոզումի ձեռն տակ. որքան գա-
ստղութիւնն եւ ստորին փորձառու-
թիւնը զինքը աւելի խելամուտ ընել
ընկերութեան կազմակերպութեան:
Բարոյականութիւն մը որքան ալ
ազնիւ զգացումներու վրայ հիմնուած
ըլլայ միշտ անկառն ու կոյրէ. եւ
լիկ զգացումի վրայ հիմնուած սոս-
թիւնութիւնները չըստով իրական
կեանքի մէջ վատագոյ մարդութիւն-
ներու մէջ իրենց արքութիւնը կը
կորսնցնեն: Դատողութեամբ ձեռք

րերուած համոզումի հիման վրայ
հաստատուած բարոյականութիւնն է
որ զիտակից եւ տեսական է. զգա-
ցումները անոր զարգերն են միայն.
եւ համեմաշխութեան սկզբունքը անա-
մեղ այդ տեսակ բարոյականութիւն
մը կուտայ:

ԿԱՐԱՊԵՏ ՊԻՕՆԵԱՆ
Ֆրիլպէ:

ՎԱՐՈՒՍԹԻ ՎԱՌՆԱՅԻ ԵՐԿՍԵՈՒ ՎԱՐ-
ՃԱՐՆԵՆԵՐՈՒ ՏՆՕՐԷՆԻ ՏԵՂԵԿԱԳՐԷՆ

Տղոց յառաջգիմութեան ար-
գելը եղան:

1. Աւուցչական խմբին հիմնա-
կան փոփոխութիւնները երկու
անգամ. նախ տարւոյն սկիզբը.
եւ քը՝ յունուարի մէջ:

2. Գորոցներուն տարափոխիկ
հիւանդութեան պատճառաւ եր-
կու ամիս փակուած մնալը:

3. Աւուցչական խմբին մէջ
համեմաշխութեան չի կենալը. ու-
րուն պատճառաւ անկարելի եղաւ
ուսուցչական ժողովներ կը
մնէ: (*)

Այս երկր գլխաւոր պարագա-
ներէն պատճառ կային ուրիշ նուազ
նշանակութեան արժանի. ան-
նպատակ պարագաներ. որոնք նոյն-
պէս վիտակիցի զարգացական պոր-
ծին. ասոնք կը վերապահեմ յի-
շատակել այն տեղեկագրին մէջ
զոր հարցարձակութեան մատու-
ցանել պաշտօնի վերջին պար-
տականութիւնը կը նկատեմ. եւ ու-
րուն մէջ պիտի յայտնեմ նաեւ
իւ կարծիքս այն միջոցներու
վրայ. որոնք հարկաւոր են յառա-
ջիկայ տարին աւելի կանոնաւոր

(*) Այս ուսուցչական խմբի. այլ
երկու քոյր վայրերէն երբեք. որովհե-
տեւ բոլոր ուսուցիչներն ալ սկսան
յաճախել ժողովին: Պ. Տնօրէնի կա-
կողքն աւուցչական շնորհիւ միայն
ուսուցչական ժողովները ընդհատուե-
ցան:

վիճակի մէջ գնելու համար զըպ-
րոցները:

Կարգապահութիւնը շատ լաւ
էր գասարաններուն մէջ. դասու-
խօսութեանց ժամանակ. սակայն
մանչերու կարգապահութիւնը
զարգաներու ժամանակ իր թեթի-
կողմերն ունէր (*). ասոր գլխաւոր
պատճառն էր ուսուցիչներու մէկ
մասին այցելու ըլլալը. ասոնք
բնականաբար ոչ պարտականու-
թիւն ունէին եւ ոչ կարելիու-
թիւն իրենց դասախօսութեանց
ժամերէն դուրս ազգ վրայ ու է
հսկողութիւն ընելու. մինչդեռ
մնայուն դասատուները իրենց
թիւով բաւական չէին կատարեալ
հսկողութիւն գործ դնելու. մա-
նաւանդ որ գրեթէ ամէն ժամա-
նակ իրենցմէ մէկը. երբեմն եր-
կու քը եւ մինչեւ իսկ երկը ազ-
ջկանց վարժարանը զբաղում կու-
նենային:

Աւուցիչներու համար բուս-
կան յաջողութիւն մըն էր որ հա-
կառակ ամէն արգելքներու կըր-
ցանք մեծ մասամբ գործադրել
ուսման այն ծրագիրը. զոր մեր
յարգելի եւ ջանասէր նախորդ-
ները. 1898—99 տարեշրջանի
ուսուցիչները յօրինած ու մեղի
թողած էին:

Սեպտեմբերի մէջ երկուսն ա-
չակերտներու թիւն էր 292. ու-
րոնց 106ը մանկապարտէզի մա-
նուկներ. մնացածները երկու
վարժարանին չորս գասարաննե-
րուն եւ նախապատրաստական
կարգին մէջ բաժնուած: Երբ
յունուարի մէջ գարոցները վե-
րաբացուեցան. աչակերտներու
թիւը իջաւ 245ի. այս նուազու-
մին պատճառները երկը են. ա-
չակերտներէն մէկ քանին զըպ-
րոցներուն փակուած միջոցին

(*) Իսկ աղջիկներու կարգապահու-
թիւնը. մանաւանդ որ վայրէջիւն-
ը այցելու չէին:

կը կանչէ. եւ կարելի չըստանալ ի-
րենց զիմ. թէ զանոնք նախապէս առած
վկայաթուղթն ու ձեռնարկներն
թիւնները մէկգծելու համապատաս-
խան չըլլալով. եւ այն բանին մէջ
անձնական գծով հաշիւներէ առաջ
եկած կանխատեսուած գաստղու-
թիւն մը կը տեսնեն. հետեւաբար
այժմէն կը զգոտ պիտի գծել որ զար-
գաստղութեան օրն է. եթէ զիմք
այնտեղ վկայութեան գծք. նախ եւ
առաջ օրէնքի արամաբարութեան հա-
մաձայն գծեց պիտի պատժուի ու նման
աքսոր պիտի զրկուի. քան ժամանակ
առաջնորդն ալ իր բնականօրէն յիտի
արձակեմ:

Իրաւ ալ առատուուն գաստղու-
րութեան օրն ըլլալով. Գեր Սարա-
խանները գաստարան կը տարուի.
իսկ վկայներն երբ երեկոյեան գա-
տարակի երկուգոյի սպաննորդներն
լած էին. մէջերէն բաժանուած մը
պտալ գալով. մէկը միտին կը մե-
ղադրէր բնիւթ թէ պարտ պատճառ
զարձար ինձ այսպիսի գարչիւր ըն-
թացքի մը մէջ գանուելու. եւ այս-
պիսով երեքը գաստարան չերթալով
միմիայն թէ անհրաժեշտ Յուզայի

զերբ կատարող մը պէտք էր. այն
եւս Սօրէն վրդ. Եանուողութեան յանձն
առաւ. գաստղութիւն խօսքին կարեւո-
րութիւնն չի առաւ. կը գիմ գասա-
րան եւ կը վկայէ. ամէն պատասխա-
նան ուս թիւն ինքնաբերաբար վրայ
ձգելով. Գերն որ գաստղութեան
խօսքներն կողմը բնած. կը. ասոր
փոխադարձ օրէնքի արամաբարութեանց
համաձայն. այդ վկայութիւնը ար-
ձակեմ համարեց. այն պատճառաւ
ձիւ չորս վկայներէն մին կը վկայէ.
իսկ միտները բնաշխայ են: Դատա-
վարութիւնը նոյն քը կը յետաձգուի.
եւ քանի օրէն. յետոյ. առաջնորդը
Պիթիւի կուտակուի կողմէ կուտուի
ու անց կը փոխադրուի:

Մինչեւ 1886 թուականներն. մատ-
նել. գաւաճանել ազգն ու ազգային
գաղանքներն. անկարելի բան էր
հայ զիւրացուցն համար. կատարան.
չորսուցանի կը թուէր. յան թէ ազ-
գային ու է գաղանք մը երեւան
հանել. իսկ այդ թուականներէ
կեանք երբ տեսաւ. եպիսկոպոս.
վարդապետ. քահանայ. ազգային ա-
մէն եղած Սրբութիւններն ունակուի

ընելով. կը դաւաճանէին. իրենց չար
«կիրքն» ու յամառ «տան» առաջ առ-
նելու համար. այդ գորչելիներէն օ-
րինակուած սկսաւ պարզ գրեղական
կեանքի մէջ եւս այդ չար ոգին մուտ
գտնել. ու մինչեւ անգամ եղբայր
զիւրացի գաստղութեան. անոր թշուա-
նութեան պատճառ գանալով:

1890ական թուականներէն սկսեալ.
«Հնչակ» եւ «Դաշնակցական» կու-
տայութիւնք այնու Մշոյ այդ 14
գաստներու մէջ մուտ գտած ու ժա-
ղագրիստ սրտին թագաւորած էին.
Այդ որբերն սկսեալ ինչ անցքեր որ
պատահեցան. այնու անյայտ մնա-
լով. հրապարակուեցան իրենց պաշ-
տօնական օրականներու մէջ:

Մինք մեր պարտականութիւնը
մասամբ կատարելու համար. Մշոյ
աշխարհի անցքերէն մաս մը հրա-
պարակելով ցոյց տուինք թէ. ոչ թէ
արտասահմանէն յեղափոխութիւն Հա-
յաստանի գաւառներու մէջ մուտ
գտաւ. այլ ժողովրդեան իտլ արձա-
գանքն ստիպել սուին պարզ գրեղա-
ցիին այդ ուղիին մէջ մանել. գոնէ
առժամանակ իր գոյութիւնը յաշ-
կընալու մինչեւ որ որոշեալ տեղ մը
յանգէր:

Նոյնութեամբ չի նկարագրելու ու
զիւրու որ պատճառն սա էր որ շատ
մը խնդիրները կատարութիւնն
աշխատելով տեղն ու տեղը գոցեց.
պաշտօնական կերպարանք չը տալով.
եւ բուն հեղինակներն ալ հայրենիքի
մէջ զիտ եւս առանց յուսահատու-
թեան կը գործեն ցարդ. ողջ եւ ան-
վիստ. ուստի մեր «անցքեր» ողջ ա-
նոնց գործողութեան արգելք. եւ
միանգամայն կեանքերն ին վաճառի
չենթարկելու նկատումներով. միմի-
այն մեռած գործիչներով առ այժմ
զրադեցանք. իսկ կենդանի գործիչ-
ներու ջանից նկարագրին ալ աւելի
յարմարաբար ժամանակին թողով.
առաջմ այսքանով բաւականացանք:

ՄԱԿԱՐ ՅՈՒՀԱՆՆԵՍԻԱՆ

(Շարունակելի)

ովան ուրիշ գպրոցներ յաճախել. յետոյ՝ կարգ մը աշակերտներ. գաղթական ընտանիքներու զաւակներ, իրենց ծնողաց հետ մեկնեցան Վասնայէն. վերջապէս՝ հոգաբարձութիւնը որոշեց մանկապարտէզի մանուկներուն ամսաթոշակներու մասին խոտապահանձը ըլլալ. այս պատճառաւ զգալի կերպով նուազեցաւ պրիւատիկներու թիւը և մանկապարտէզը ազատեցաւ մանուկներու չափազանց թուովը խնայուած ըլլալու մեծ անպատեհութենէն:

Կը մնայ ինծի հիմա հաճելի պարտականութիւն մը կատարել, այն է, հոգաբարձութեան կողմէ և անոր անունով հրատարակախորին շնորհակալութիւն յայտնել Մեծ. Տօքթ. Աթաբէկեանցի, Տ. Արվախիի և Տ. Մուրատ Երանոսեանի, որոնց առաջին երկուքը շարժելը շորսական ժամ, իսկ երրորդը շարժական 10 ժամ անձնուիրաբար դաստիարակեցին երկուսն ալ արժարանաց մէջ, և որոնց անձնուիրութիւնը թանկագին աշակցութիւն մը եղաւ դպրոցական գործին: Ասկէ զատ Տ. Տօքթ. Աթաբէկեանց ուսուցչական ժողովոյ որոշմամբ հանդանակութիւն մը բանալու և անոր արդիւնքովը ամենէն հարկաւոր բնագիտական գործիքներ և նիւթեր գնելու հոգը ստանձնեց աղնուբար:

Խօսքս կը վերջացնեմ պաշտօնակիրներու կողմէ յայտնելով թէ մենք մեր պարտականութիւնը կատարած և մեր ձեռքէն եկածը ըրած ըլլալու գիտակցութեամբ կը թողունք ազգ. վարժարանները, սրտանց փափաքելով զանոնք յառաջիկայ տարւոյն մէջ աւելի փայլուն վիճակի մէջ տեսնել և անոնց յառաջդիմութիւնը ծափահարել:

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Փ. ՊՕԼԻՍ, 29 Յունիս

«Իրաւունք»-ի 46 թիւին մէջ ինծի պատասխան մը տուած էր կրկին Պ. Կայծ, այս անգամ ոչ «ազտոտ լեզուաւ», որովհետեւ այդ տեսակ լեզու միայն «ճարժում»-ի մէջ գործածել կը վայելէ եղեր (°):

Անբերուածութիւնը իր գազաթնակէտին հասցնող այս կարգի մարդու մը պատասխանել, իսկապէս աւելորդ յոգնութիւն է: Բայց պէտք է վերջապէս ընթերցող հաւարակութիւնը տարտամութենէ ազատել, իրողութիւնը յտակօրէն ու փաստացի պատկերացնելով անոր սուղեւ:

Ահաւասիկ Պ. Կայծի գրութեան պատմութիւնը.

7—8 ամիս կար, Ֆիլիպէյի Ազգ. վարժարանաց հոգաբարձութեան կամ Թաղ. Խորհրդոյ

մասին ու է բան չէր գրուած թերթերու մէջ, ոչ Իրաւունքին ո՛չ Ճարժումին մէջ: Օրին մէկը, Կայծի մը մտքին է ընկեր բան մը գրել, ու գրչակներու սովորական խնդրաւորութեամբ բռնկած այդ Կայծը Իրաւունքի այս տարւան 30րդ թիւին մէջ թղթակցութիւն մը գրած էր, հոգաբարձութեան ընտրութեան վերաբերեալ, ընտրութիւնէն աւերու կէս ետքը, ուր զմեզ «չըրհանկիր» և մեր գաղափարակիրներու խումբը «չհանկիրներու չէթա» կանուանէր, և այլ անվայել ստեղծանք ու հայհոյանքներ կը տեղար մեր գրխուն:

Ասոր ի պատասխան բնականաբար շնորհակալութեան ուղերձ մը չի պիտի մատուցանէինք Պ. Կայծի: Աւարի գրեցինք ինչպէս որ կը վայելէր. ստախոս ըսինք, որովհետեւ սուս կրէր, խարդախ ըսինք, որովհետեւ դէպքերը կը խնդրէինք, սրիկայ ըսինք, որովհետեւ եռանդուն, անշահախնդիր երիտասարդութեան մը հասցէին կը հայհոյէր: Եւ ահա Պ. Կայծ իրար անցաւ ու իր սովորական բանաձեւին համեմատ, նոյն Իրաւունքի 38րդ թիւին մէջ զմեզ «հայհոյիչ թղթակց» և ճարժումն ալ «զըրպարտիչ թերթ» կոչեց:

Ընթերցողը թող ըսէ հիմայ, թէ ո՞վ է զըրպարտիչը, ո՞վ է հայհոյիչը. այն որ մեզ շրհանկիրներու չէթա, դաւելու պաշտօն ունեցող անձեր են. կոչեց, թէ ա՛յն որ ստոնց պատասխանեց:

«Մարդիկ զայրացան երբ ասան թէ ճշմարտութիւնը այնքան մերկ է», կը գրէ փիլիսոփայ մը: Անշուշտ Պ. Կայծին դիւր չեկաւ զինքը ստախոս ևն. կոչելու թէ եւ ըսածս ճշմարտութիւններ ըլլային, ու զայրացաւ... որովհետեւ մերկացած էր ակամայ իր դիմակէն:

Անցնինք հիմայ Պ. Կայծի թղթակցութեան միւս կէտերուն: Կրէս թէ «ե՛ս գրած չեմ թէ՛ աղաքային անտուկին պարտք ունեցողները Պ. և Ս. են», Հապա ի՞նչ ըսած ես, Պ. Կայծ, հոգ չէ, եթէ յիշողութիւնդ հիւանդ է, անգամ մը Իրաւունքի 20 Մայիս 38 թիւ համարը բաց, գրածդ նորէն կարդա, և անպատճառ պիտի հանդիպիս սա տողերուն, «ո՞վ էին անոնք որ քուէ տուն Պ. և Ս. ի»: Աւրանալ կարելի է, բայց երբ միմիայն խօսքեր ըլլան, ստորագրութեան տակ տըպուած բանը, երբ ժամանակին չէ հերքուած, հիմայ ուրանալ կարելի է: Պ. Կայծ հակասութեան մէջ ձեռք քաշող հասակով փոստեր, պո՛ռ կեր էք:

Իայց ատ ալ հոգ չէ, կ'ենթադրենք որ չենք լսած: Թիւ 46 Իրաւունքին մէջ կը գրէք. «Ազգին պէտք ունեցողները Պետրոս Պօլսեցեան և Միքայէլ

Շիշմեան անուն անձերը են», նախ ըսեմ թէ հոգաբարձութեան մեր և ձեր համաձայնութեամբ կազմած ընտրութիւնը ցանկին մէջ վերջինին անունը երբէք չկար: Այդ ցանկը կը բաղկանար հետեւեալ հինգ անուններէն Տ. Առաքել Գաղաղեան, Յովհաննէս Գանթարեան, Մարտիկ Աստարճեան, Պետրոս Պօլսեցեան և Արամ Սովոճեան: Աւելից կերելի թէ դուք նախ Պ. Ս. բռնով, ուղեցիք այս վերջի երկուքին վրայ ցելս նետել, և երբ անսաք թէ վրան բաց պիտի մնայ, իսկոյն փոխեցիք:

Հիմայ գանք պարտքի խնդրին: Ինչպէս այսօրուան համարին մէջ (°) Պատ. Թաղ. Խորհրդոյ Պաշտօնադէն կը յայտնուի, Պ. Պօլսեցեան երբէք ու է պարտք չէ ունեցած ազգին, և «ոչ իսկ իր անունը արձանագրուած կայ Ազգ. մայր տոմարին» էջերուն մէջ: Ալ ի՞նչ կարելի է աւելցնել ասոր վրայ, երբ Ազգ. իշխանութիւնը պաշտօնապէս կը հերքէ, իր 120րդ թիւ գրութեամբ, ու է պարտքի գոյութիւնը: Ո՞ր երեւակայական ազգ. մայր տոմարին 14 և 15 կամ 15 և 16 էջերու մէջ Պ. Կայծ յիշեալ անձին պարտքը կարդացեր է. երազի՞նք մէջ:

Իոյն բանը կըսենք նաեւ Տ. Շիշմեանի համար: Պ. Կայծ կը գրէ թէ Մ. Շիշմեան 31 տարի առաջ, 1869 ին իր տունը նուրդելու համար 4500 դր. սուած և չէ վճարած: Տ. Շիշմեան հաշիւ 15 տարի կայ որ իր տունը նորոգած է, արդեօք 31 տարի առաջ ստակը պատրաստեց: Եւ ինչո՞ւ Թաղ. Խորհուրդը չի պահանջեր, եթէ պարտք ունի և ընդ հակառակը կը հերքէ. արդեօք այդ գաղտնիքը միայն Պ. Կայծը գիտէ:

Ինչպէս ըսի անցեալ անգամ Պ. ի և Ս. ի քուէ ձգողները ձեր մարդիկն էին, Պ. Կայծ, մի զօր ընէք: Կուզէ՞ք անունները տամ, ահաւասիկ. Չանկրալը Ակօր, Պելալը Կարապիտ, Քաթա. Մէքի Ստեփան, Գունտուրաճը Արզար, որոնք ինչպէս իրենք իսկ պատմած են մեր մէջ քանի ընկերներուն, ընտրութեան առտուն, դեռ չի լուսցած հեւ ի հեւ վազեր գացեր են կանխապէս համաձայնուած քուէները ձգելու. նոր «տողապէն» տեղեկութիւն չունենալով. իրենց չօրպաճիներուն առջեւ ճարպիկի համբաւը վաստակելու մտածուածով. և նոյնիսկ, այդ պատճառաւ յանդիմանութիւն ալ կրեր են իրենց պետէն: Եւ սակայն երթաղբելով որ այդ մօր շորս հինգ մարդիկը ըլլան Պ. և Ս. ի քուէ տուողները, գարձեալ չապացուցելով որ մենք

(°) Այդ նամակը միւս համարի մէջ պիտի սպաղարուի: Ծ. Խ.

մասնակցած չենք, որովհետեւ եթէ մասնակցելու ըլլայինք դուք քանի մը տասնեակ քուէ պիտի ունենայինք: Միայն 4—5 քուէի գոյութիւնը, ինչպէս ալ մեկնելու զէք, կապացուցանէ որ մենք ձեռնպահ մնացած ենք: Մեր գրածն ալ արդէն ասիկայ էր:

Աւ թող այս վերի անունները հաստատեն թէ «չըհանկիրներու խումբ» անունը որի՞ աւելի կըրնայ յարմար լիլ, մե՞զ թէ ձեզ, որոնց «բէխզր» կերեալ գուք ընտրուած էք, Պ. Կայծ:

Ողորմելի սպառնալիք մըն ալ ըրած էր Պ. Կայծ իր վերջին գրութեան մէջ: Պ. Ս. կրէր, սպասեցէք քիչ մըն ալ, հետո չէ ժամանակը, դատարանի առջեւ ալ պիտի լսէք 15—16 երեսները ձեր ընտրութիւնը: Այս տողերը մինչեւ այսօր ինծի համար հանելուկ մնացած են. ով որ լուծէ տարուան մը «Իրաւունք» պիտի նուիրեմ անոր: Մեր ընտրութիւնը շատ շատ 5 հօդի էին, երկերկու երեսէն 10 երես կուսնեան, եթէ ստոնց դէմքի մասերուն համար է ձեր խօսքը, 15 16ը ո՞ր կէ հանեցիք:

Խեղճ մարդ, հիմա մտտա ելիք է գտոր: Ա. քաղապր առտուն խօսածին պէս դատարան կը գիմեն...

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒԻՐԵՐ

Պօլսոյ ռուս պեսպանը Ջինովիէֆ կրկին խիստ պահանջալիր մը տուած է թուրք կառավարութեան հայերու ազատ եթեւեկութեան մասին. այնպէս որ տաճիկներու այն յոյսը թէ Ջինովիան գործերը Ռուսիան պիտի խանգարեն Տաճկաստանով գրազիւլու շուրը ինկան:

— Ջինովը 75 հազար զօրքով յարձակուած են Թիֆլիսի վրայ գլխադրոյ միջազգային զօրքի թիւը 14000 եղած է: Ամենէն շատ կորուստ ունեցեր են ռուսները և ճարտները. չինները յոյնիս 23ին յարձակումը կրկին են, շայց յաջողած չեն քաղաքը առնել:

— Ֆիլիպեան կղզիներէն 6000 ամերիկեան զինուոր պիտի երթայ Ջինաստան:

— Լօնտօն հեռագրուած և որ 30000 ռուս զինուորներ Բէքիին վրայ կը քալեն հիւսիստային կողմէն:

— Եւրոպական կառավարական մարդիկ գրեթէ ամենքն ալ կը յայտարարեն որ մտադրութիւն չիկայ Ջինաստանը բաժնելու: